

O IZDELOVANJU KLOBUKOV

SERGEJ PAJK

Danes na Slovenskem ni veliko ljudi, ki bi vsakodnevno nosili klobuke, hkrati pa skoraj ni odrasle folklorne skupine, ki teh ne bi imela v svoji garderobi. Klobuki so bili od konca srednjega veka do časa med obema svetovnjima vojnama skoraj neizogiben vsakdanji in praznji kos oblačilne oprave moških vseh slojev prebivalstva na večini slovenskega ozemlja. Izdelovali so jih klobučarji, in sicer v različnih obdobjih iz različnih surovin in v različnih oblikah. Izdelujejo jih še danes, ko njihova oblika in sestava polsti spremlja sodobno oblačilno modo, hkrati pa jih vsaj nekateri izdelujejo tudi za potrebe zgodovinskih prikazov – tudi za potrebe oblikovanja kostumskih podob folklornih skupin. Z izdelovanjem sodobnih klobukov in izdelovanjem klobukov, ki posnemajo nekdanje, se ukvarjam tudi jaz, da pa bi se bralci *Folklornika* seznanili s klobučarjenjem in sprejeli temeljna znanja s tega področja, za katera bi bilo prav, da bi jih imeli tudi vsi, ki oblikujejo kostumsko podobo folklornih skupin, v nadaljevanju na kratko predstavljam rodbinsko tradicijo klobučarstva in podajam informacije v zvezi s surovinami in možnostmi izdelovanja, ki vplivajo na končno podobo klobuka in ne nazadnje na njegovo ceno.

Za vsakega, ki naroči izdelavo klobuka pri klobučarju, je pomembno, da pozna njegove temeljne značilnosti – da torej glede surovinske sestave in oblike čim bolj ve, kaj želi imeti. Prepričanja o »pokrajinskih klobukih« – torej o »belokranjskem«, »štajferskem«, »koroškem« ipd. klobuku –, ki so se v folklorni dejavnosti uveljavljala v desetletjih po 2. svetovni vojni, so danes vsaj pri tistih, ki se resno ukvarjajo z oblikovanjem kostumskih podob, presežena. Ni namreč mogoče govoriti o »prekmurškem«, »primorskem« ali kakšnem drugem z imenom prostora označenem klobuku, kajti oblika in sestava klobukov je bolj kot od območja odvisna od časa, ko se je ta nosil, in seveda od družbenega okolja. Pri Gorenjcih so npr. v Valvasorjevem času izpričani klobuki z dokaj širokimi krajci in s stožčastim, na vrhu prirezanim oglavjem. Ob koncu 18. stoletja so Gorenjci nosili tudi klobuke s sorazmerno ozkimi in ravnimi krajci, na začetku 19. stoletja pa so bili očitno zelo priljubljeni klobuki s polkrožnim oglavjem in z izjemno širokimi krajci, ki so bili pritrjeni z vrvicami, da se ne bi preveč upognili. V istem času so v primestnih okoljih na Gorenjskem nosili tudi cilindrom podobne klobuke. V drugi polovici 19. stoletja in kasneje so se klobuki, ki so izpričani za Gorenjsko, popolnoma spremenili, saj so postali ozkokrajni, oglavje pa je bilo oblikovano z različnimi vboklinami. In če ne poznamo vseh likovnih in drugih virov ter upoštevamo zgolj zbirko klobukov, ki jo hrani Slovenski etnografski muzej, potem nam bo takoj jasno, da o »pokrajinskih« ali »krajevnihih« klobukih ni mogoče govoriti. Kot že zapisano, je njihova oblika in surovinska sestava odvisna od prostora in časa ter družbenega sloja in še marsičesa drugega, zato bi bilo prav, da bi vsi, ki se odločajo za nakup klobuka, ki naj bi predstavljal interpretacijo nekdanjega, čim bolj poznali okoliščine, ko naj bi se ta nosil. Pri odločitvah, kakšen naj bi bil klobuk, je nujno upoštevati vsaj prostor, čas in družbeni sloj ter vedeti, ali naj bi šlo za ponazarjanje vsakdanjega ali praznjega oblačenja.

Začetki in razvoj klobučarstva Pajk

Rudolf Pajk, mlad kmečki fant, rojen leta 1906 v Šentrupertu, je podobno kot mnogo fantov tistega časa odšel v svet s trebuhom za kruhom. Leta 1920 je delal v rudniku rjavega premoga v Trbovljah, in sicer tudi na dan, ko je rudarska nesreča terjala življenja 26 ljudi. Iz skupine 30 rudarjev, ki so bili pod zemljo, so življenje rešili le štirim; med njimi tudi Rudolfu. Nikoli več se ni vrnil v rudnik. V Trbovljah je tedaj deloval klobučar Cimerman, ki ga je vzel v uk in ga v treh letih izučil klobučarske obrti. Leta 1924 je pri njem opravil mojstrski izpit in leta 1927 začel samostojno pot v Ljubljani. Tedaj cvetoča klobučarska obrt, ki se je naslanjala na zahteve oblačilne mode, in dobro delo sta pripeljala do tega, da je imel Rudolf Pajk lahko čez nekaj let v Ljubljani odprte kar tri trgovine s klobučarskimi izdelki (v »Pegleznu«, Ulici sv. Petra in nasproti hotela Union). V delavnici je imel občasno zaposlenih tudi do 15 sezonskih delavcev, ki so ročno valjali klobučevino, prihajali pa so večinoma s Hrvaške. Na dan je ročno lahko vsak delavec izdelal 4 klobuke.

Rudolf Pajk je imel dva sinova, od katerih se je Rudi, rojen leta 1931, prav pri njem izučil klobučarstva in klobučarski izpit opravil leta 1948. Očetu je pomagal že pri 8 letih, po izpitu pa je bil v tedanji Jugoslaviji najmlajši klobučar. Obrt je začel leta 1952. Ker so oblasti med 2. svetovno vojno klobučarju Rudolfu Pajku zasegle skoraj vse premoženje, je moral mladi Rudi (moj oče) začeti svojo obrt povsem na novo. Rudolf je za sina Rudija na Mestnem trgu najel trgovino in mu priskrbel osnovno klobučarsko orodje. Nove klobuke je Rudi sprva s kolesom in vlakom vozil prodajat po vsej Sloveniji, nazaj pa vozil obnavljat stare klobuke. Pajkove klobuke so tako kot velja še danes obnavljali brezplačno, računali so le za nov material.

Rudi Pajk je s klobučarskimi izdelki, ki jih je izdeloval s pomočjo od 2 do 20 delavcev, kmalu oskrboval tržišče celotne Jugoslavije. Stroje in material je uvažal iz Italije. Niti državna podjetja se niso mogla kosati z njim. Klobučarska obrt je Rudiju Pajku izjemno cvetela, še zlasti če upoštevamo, da je tedaj, ko je z njo začel, v Ljubljani delalo veliko klobučarjev. Sliko Rudija s klobukom western na glavi so kot navideznega dvojnika Dennisa Weaverja predstavljali tudi kot kakovostnega klobučarja na ameriških televizijah in v revijah. Ljubljanski klobučar je postal znan kot izdelovalec kavbojskih klobukov, ki so postali prav

Klobuk iz prve polovice 19. stoletja, ki ga hrani Gorenjski muzej v Kranju. (Foto: Janez Eržen, Kranj, 23. 2. 2008.)

po zaslugi znane televizijske serije v Ameriki izjemno modni. K njegovi prepoznavnosti je namreč bistveno bolj kot oglaševanje vplivala nadaljevanka *Šerif iz New Yorka*, kar pa je stežka prenašala tedanja jugoslovanska komunistična oblast, ki mu je zasegla vso klobučarsko opremo in ga spravila skoraj na beraško palico. Dvanajst let sem bil star, ko sva pobegnila iz Jugoslavije in se naselila v Avstriji, kjer je oče odprl majhno trgovinico in tam prodajal predmete oblačilne porabe – vse od klobuka do obutve. Leta 1980 sva skupaj odprla tudi menjalnico, a pravega zaslužka ni bilo.

Odpravila sva se v Edmonton, v Kanado, kjer naj bi nadaljevala trgovske posle s klobuki. Iz Italije sva uvozila nekaj klobučarskih strojev in vse svoje prihranke vložila v strojno opremo za novo delavnico. Izdelala sva tudi kakovosten klobuk za predsednika Reagana. Prav tako sva v tem času postala veletrovca s cilindri za dresurno jahanje.

Sam sem kot tretji klobučar v rodu klobučarsko obrt začel leta 1991, po dolgoletni odisejadi z očetom Rudijem po svetu. Kot dvanajstletni emigrantski otrok sem v Avstriji obiskoval trgovsko šolo, saj se klobučarske obrti tam nisem mogel izučiti. Leta 1991 sem se vrnil v Ljubljano in po večletni prekinitvi nadaljeval tradicijo klobučarske obrti rodbine Pajk v stari delavnici na

dobro valjane bobrove klobučevine, saj jih neredko nosijo moški dveh generacij. Ljudem, ki želijo kakovosten in trajen klobuk, ni žal denarja. En kilogram slabe volne za klobučevino stane 1 evro, najboljše surovine iz zajčje dlake 22 evrov, en kilogram surovine iz kunčje dlake stane 20 evrov, medtem ko stane en kilogram najbolj cenjene volne iz bobrove dlake od 200 do 220 evrov. Za povprečno velik klobuk klobučar potrebuje 160 g volne. Pri izdelavi klobučevine nastane tudi za 10 do 30 odstotkov odpadkov. Kakovostno dlako prebira poseben stroj, ki postrizeno dlako s posušenega, nestrojenega kožuha tudi razvršča. Odloči trebušno, stransko in hrbtno dlako. Najboljši sta hrbtna in stranska dlaka. Strojno odloči tudi nadlanko od podlanke. Pri tem pa opravi že 10 do 15 klobučarskih postopkov od skupno 130, ki so potrebni za pripravo kakovostnega klobuka. Za ta opravila se uporabljajo posebni konusni luknjičasti zvonci, ki so nameščeni v posebni komori. V njej se dlaka razprši in nato prisesa na zunanji obod zvonca, ker je pod njim nameščen sesalnik. S posebnimi kemikalijami nato dlake razcepijo (luske dlake se odpro), da se dlake med seboj učinkoviteje sprimejo in prepletejo.

Naročniki klobukov pogosto povprašujejo po takih, ki bi bili nepremočljivi. Klobuk iz kakovostne klobučevine je za vodo nepropusten od 6 do 8 ur, če pa je ustrežno prepariran z naravno

Klobuka, ki ju je izdelal Sergej Pajk. (Foto: Sergej Pajk, Ljubljana, 2. 9. 2010.)

Tržaški 62. V tujini sem pridobil veliko izkušenj, in kar je posebej pomembno, spoznal sem poslovne partnerje, ki mi danes pomagajo pri nabavi prvovrstnih klobučarskih surovin. Le-te omogočajo, da so klobuki, ki jih izdelujem, resnično kakovostni. Nadaljujem osemdeset let staro rodbinsko klobučarsko obrt, in sicer z novo tehnologijo in v stari delavnici, kjer spet diši po klobučevini in šelaku – surovini, ki je pri izdelavi kakovostnih klobukov nepogrešljiva.

Pomen surovin in obdelava klobučevine

Kakovost klobukov je odvisna od kakovosti dlak – tako imenovane volne ali polsti, iz katere z dolgotrajnim postopkom valjanja nastane klobučevina. Dober material za klobuk mora biti valjan sto osemdesetkrat. Pogosto se dogaja, da stranke, ki kakovosti ne znajo oceniti, kupijo klobuke, izdelane iz klobučevine, ki je valjana največ tridesetkrat.

Najkakovostnejšo klobučevino sestavlja primerno obdelana in dobro valjana bobrova ali činčilina dlaka, nekoliko slabša je izdelana iz dlake divjih zajcev, še slabša iz dlake domačih kuncev, za klobučevino pa je uporabna tudi dlaka drugih živali. Med najkakovostnejšimi in cenjenimi klobuki so torej tisti, ki so izdelani iz

smolo – že prej omenjenim šelakom (schelak) –, je nepropusten tudi do 18 ur. Šelak je pravzaprav akacijina smola, ki jo prebavijo posebne rastlinske uši in jo prebavljeno izločijo z iztrebki. Te ročno nabirajo in jih nato raztopijo v ustrezni količini alkohola. To sredstvo, ki je dokaj drago, klobučarji uporabljajo za prepojitev klobučevine. Šelak, ki zagotovi vodoodpornost klobučevine in dolgotrajno obliko, hkrati omogoča, da lasišče pod klobukom lahko diha. Če se klobuk kljub temu prepoji z vodo in preoblikuje, nato na soncu ali temperaturi 25–30 °C spet zavzame prejšnjo obliko. Na željo kupca klobučar sicer lahko uporabi tudi silikonske premaze, ki so povsem vodotesni, a v teh primerih lasišče pod klobukom ne more dihati.

Oblike klobukov

Danes se na tržišču prodaja mnogo klobukov slabe kakovosti, ki jih je mogoče kupiti za malo denarja. Tudi ponekod v tujini (npr. na Madžarskem, v Italiji) je mogoče klobuk kupiti že za 8–10 evrov, a vreden je še manj kot 5 evrov. Ker pa na Slovenskem damo nekaj na svoj ugled in hkrati damo garancijo za vsak izdelek, materialov, ki bi omogočali tako nizko ceno, klobučarji večinoma ne uporabljamo.

Oblačilna dediščina Slovencev je izjemno pestra in vezana na nekdanjo oblačilno podobo, ki je vključevala tudi nošenje zelo različnih klobukov. Njihova izdelava in njihov videz je bil odvisen od mnogo stvari, med katerimi velja izpostaviti različne oblike klobukov glede na čas, prostor in družbeno okolje. Izdelava in oblika sta bili seveda odvisni od zmožnosti izdelovalca ter od želja in zmožnosti kupca. Slednje se odraža še danes, in sicer tudi pri vseh, ki želijo kupiti klobuke, kakršni so se nosili v preteklosti. Sam se že vrsto let trudim, da bi folklorne skupine in posamezniki dobili kar najbolj kakovostne izdelke – take, ki bi ustrezali nekdanji podobi in bi bili hkrati kar najdlje uporabni.

Glede oblik in okraševanja je upoštevač vire, ki pričajo o nekdanji oblačilni podobi, mogoče izbrati vrsto različic. Na kakovost najbolj vpliva izbira boljše ali slabše volne, videz pa zaznamujejo naslednji dejavniki, ki jih je ob naročanju treba poznati:

- barva (glede na historična pričevanja se med pogostejšimi pojavlja črna, redkeje siva, rjava in druge);
- oblika oglavja (to je glede na historična pričevanja lahko polkrožno, cilindrično, na vrhu usločeno, oblikovano na ajdovo zrno ...);
- oblika krajev (ti so glede na historična pričevanja lahko ravni, zaobljeni navzgor, pri oglavju ravni in zaključeni z robom, ki je zavihan navzgor, neenakomerno zaobljeni ...);

- višina oglavja (glede na historična pričevanja najpogosteje od 8 do 20 cm);
- širina krajev (glede na historična pričevanja najpogosteje od 8 do 30 cm);
- dodatki (priljubljeno je bilo okraševanje oglavij in robov s trakovi, ki so bili lahko iz atlasa, žameta in drugih tkanin, oglavja so bila okrašena tudi s kovinskimi sponami, klobukom so dodajali vrvice s čopi ipd.).

Vsekakor je za skupine, ki klobuke vključujejo v folklorne kostume, in za posameznike, ki se pripadnostno kostumirajo, pomembno, da vedo, kaj bi radi imeli. H kakovostni izdelavi lahko bistveno pripomorejo fotografije, risbe, skice ipd., saj je v praksi mogoče izdelati kar koli, le vedeti je treba, kaj želimo. Vsi, ki se torej odločajo za naročilo klobukov pri klobučarju, naj svoje želje kar najjasneje izrazijo, v pomoč pri dogovarjanju pa naj prinesejo fotografije starih klobukov, kakršne bi radi imeli, fotografije ljudi s klobuki, skice ipd.

Več o klobučarstvu Pajk na: www.pajk-klobuki.si.

Klobuki Akademске folklorne skupine Ozara iz Kranja. (Foto: Janez Eržen, Maribor, 9. 10. 2010.)